

Відмінно
03.12.2024 р.
Голова спеціалізованої
вченеї ради № 64.051.031
Хагіт Максименко

Голові спеціалізованої вченеї ради
ДФ 64.051.031
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

ВІДГУК

опонента, доктора географічних наук, професора, завідувача сектору територіальної організації суспільства Інституту географії Національної академії наук України **Підгрушного Григорія Петровича** на дисертаційну роботу аспірантки кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна **Логвинової Марини Олександрівни** на тему: «Суспільно-географічні особливості вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України», що подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 103 – Науки про Землю з галузі знань 10 – Природничі науки

Актуальність обраної теми дослідження

Актуальність дисертаційного дослідження Логвинової Марини Олександрівни визначається тим, що внаслідок військового конфлікту на Донбасі та тимчасової окупації частини його території наша держава зіткнулася з гострою проблемою внутрішньої вимушеної міграції населення з появою нової для незалежної України категорії вимушених мігрантів – «внутрішньо переміщених осіб».

Необхідність комплексного суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій в Україні на фоні зниження темпів економічного зростання, погіршення інвестиційного клімату в країні, погіршення якості життя населення, зниження ділової активності, викликано низкою проблем соціального характеру, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи та приймаючі їх громади. Виникає напруженість не лише на ринку праці в регіонах, куди переміщується населення із тимчасово окупованих територій України, але й навантаження на державний, регіональні та місцеві бюджети і макроекономічну стабільність в цілому. Саме ці питання потребували глибинних комплексних суспільно-географічних досліджень та вивчені у дисертаційній роботі Логвинової М. О., що і підтверджують актуальність даної дисертаційної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані авторкою у дисертації, в тому числі й ті, що відносяться до наукової новизни мають відповідний рівень обґрунтованості. Цього вдалося досягти за рахунок використання вдало підібраного теоретико-методологічного інструментарію дослідження, досягнень вітчизняної і зарубіжної наукової думки, ретельного аналізу статистичної бази даних тощо.

В якості теоретичних джерел у дисертації використовувалися праці з теорії суспільної географії та географії міграцій, міграційних процесів. Теоретична база дисертаційної роботи сформована на основі наукових праць зарубіжних та вітчизняних учених – суспільних географів, демографів, соціологів, економістів: В. Джамана, С. Западнюк, О. Класраві, С. Кострікова, Е. Кулішера, Е. Лібанової, О. Малиновської, М. Малихи, Д. Мальчикової, Д. Массея, К. Мезенцева, Е. Муні, К. Немця, Л. Немець, В. Переведенцева, І. Пилипенка, С. Пирожкова, Г. Підгрушного, М. Пістуна, І. Прибиткової, О. Позняка, В. Покшишевського, Н. Провотар, С. Пугача, Е. Равенштейна, Ю. Римаренка, Л. Рибаковського, У. Садової, К. Сегіди, В. Смаль, О. Топчієва, А. Хомри, О. Шаблія, К. Шиманської та багатьох інших.

При формулуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій були використані вітчизняні та зарубіжні наукові праці, які мають без сумніву велике значення для вивчення винесеної в назву роботи проблеми.

З метою отримання найбільш достовірних наукових результатів дослідження застосовувалися такі методи дослідження: діалектичний, індукції та дедукції, наукової абстракції, аналізу та синтезу, узагальнення, опису систематизації, групування, порівняльно-історичний та метод ретроспективного аналізу, математико-статистичний, графічний.

Зміст дисертації відповідає меті та завданням, які були сформульовані авторкою. Мета дисертаційного дослідження полягала у встановленні передумов, просторово-часових особливостей вимушених міграцій населення у регіонах Східної України, визначенні проблем внутрішньо переміщених осіб та обґрунтуванні шляхів регіональної міграційної політики з метою їх вирішення.

Для досягнення даної мети були сформульовані наступні завдання: розкрити суспільно-географічну сутність вимушених міграцій як складової міграційних процесів регіональної міграційної системи, обґрунтувати поняття «внутрішньо переміщені особи» як категорії вимушених мігрантів; обґрунтувати підходи, вдосконалити методику суспільно-географічного дослідження міграційних процесів, зокрема вимушених міграцій; проаналізувати історичні, соціально-демографічні та економічні передумови і причини виникнення вимушених міграцій на Сході України; виділити етапи вимушених міграцій, визначити чинники просторового розподілу ВПО в

Україні; встановити просторово-часові та структурно-динамічні особливості ВПО у прикордонних регіонах Східної України; провести анкетування щодо визначення проблем ВПО, їх інтеграції до приймаючих громад та ставлення місцевого населення; узагальнити його результати; виконати просторове моделювання інтегральної функції впливу вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України; обґрунтувати напрями регіональної міграційної політики з питань вимушеної міграції у прикордонних регіонах Східної України.

Вирішення вищезазначених завдань належним чином відображені у висновках.

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначені мета та завдання, об'єкт та предмет дослідження, подана методологічна основа дисертації, викладено наукову новизну роботи, її теоретичне та практичне значення, надано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дослідження, структуру та обсяг роботи.

Перший розділ присвячено розкриттю теоретико-методичних основ суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій на основі аналізу зарубіжних та вітчизняних досліджень, обґрунтуванню методології суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій з використанням сукупності міждисциплінарних підходів, а також комплексу філософських, загальнонаукових, конкретно наукових та спеціальних методів.

У другому розділі проаналізовано передумови виникнення вимушених міграцій на Сході України, виділено етапи заселення регіонів Східної України та типи міграцій, що їм відповідають, проаналізовано сучасний стан демографічної ситуації та її вплив на вимущені міграції, проаналізовано сучасну міграційну ситуацію, зокрема, усі потоки міграцій, внутрішньорегіональні, міжрегіональні та міждержавні міграції.

Третій розділ присвячено проведенню просторово-часового аналізу внутрішньо переміщених осіб у прикордонних регіонах Східної України, визначенням проблем ВПО, особливостей їх інтеграції до приймаючих громад (за допомогою методу соціологічного опитування, зокрема анкетування), що дало можливість запропонувати конкретні шляхи покращення ситуації вимушених мігрантів. У третьому розділі також розроблено SWOT-аналіз впливу внутрішньо переміщених осіб на приймаючі громади, проведено просторове моделювання інтегральної функції впливу за чисельністю ВПО за містами обласного значення та за районами прикордонних регіонів Східної України та побудовано відповідні моделі, проведено ранжирування, групування та виконано кластерний аналіз міст обласного значення та районів регіонів

Східної України за структурно-демографічними показниками ВПО (всього 25 показників) та розроблено заходи регіональної міграційної політики з питань вимушеної міграції у прикордонних регіонах Східної України.

У Висновках сформульовано найбільш важливі наукові та практичні результати за темою дисертації.

Робота є завершеним дослідженням, її результати викладені в логічній послідовності та оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Мова роботи є технічно грамотною, а стиль подання інформації є лаконічним, термінологія цілком відповідає тематиці проведеного наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота відповідає тематиці наукових досліджень кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Частина дослідження проводилась в рамках науково-дослідних робіт «Суспільно-географічні особливості стійкого регіонального розвитку (на прикладі Харківської області)» (ДР № 0115U000504), «Формування людського потенціалу України через нівелювання демографічних проблем» (ДР № 0118U006480), «Великий Харків: обґрунтування та теоретико-методичний базис дослідження сучасних процесів агломерування» (ДР № 0121U113116), а також у рамках міжнародного міждисциплінарного проекту “Ukrainian geopolitical fault-line cities: urban identities, geopolitics and urban policy” (№ проекту 287267) спільно з університетом Осло (Норвегія) за темою “Accommodating displaced persons from the Donbas and Crimea in Ukrainian cities” («Розміщення вимушених переселенців з Донбасу та Криму у містах України»).

Наукова новизна положень, висновків та результатів, одержаних у дисертації

Наукова новизна результатів, одержаних автором, є безсумнівною, оскільки в роботі вперше з позицій суспільної географії: визначено, обґрунтовано та систематизовано передумови, які вплинули на виникнення вимушених міграцій у регіонах Східної України; здійснено комплексний аналіз просторово-часових особливостей вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України за досліджуваний період; проведено просторово-статистичний аналіз демографічної та економічної структури ВПО у прикордонних регіонах Східної України; виконано ІФВ-моделювання

вимушених міграцій на основі навантаження ВПО на місцеве населення у прикордонних регіонах Східної України.

Елементами удосконалення в роботі є: поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження вимушених міграцій за рахунок уточнення понять «міграційний процес», «регіональна міграційна система», «вимушена міграція», «внутрішньо переміщені особи»; концепція міграційних систем за рахунок виділення їх ієрархічних рівнів та властивостей регіональної міграційної системи; суспільно-географічний підхід до проведення комплексного дослідження вимушених міграцій на основі використання міждисциплінарних підходів, філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових та оригінальних методів суспільної географії, а саме методу кластерного аналізу, ІФВ-моделювання, методів збору даних (анкетування) та їх аналізу.

Отримали подальший розвиток: аналіз чинників, які впливають на розміщення внутрішньо переміщених осіб зі Сходу України у регіональному вимірі; шляхи вирішення проблем вимушених мігрантів за рахунок розробки науково обґрунтованих напрямів регіональної міграційної політики у прикордонних регіонах Східної України.

Таким чином, ступінь наукової новизни проведеного дослідження, сформульованих у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Стиль викладання дисертації, відповідність її тексту встановленим вимогам

Виклад матеріалу дисертаційної роботи логічний, міркування і аргументовані висновки переконливі, мова дисертаційної роботи грамотна і термінологічно точна.

Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Робота містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані у дисертаційному дослідженні ідеї і положення інших науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріplення ідей автора. Отже, робота повною мірою відповідає вимогам академічної добросердності і не містить академічного плаґіату.

Практичне значення отриманих результатів

Результати наукового дослідження можуть бути основою для розробки оновленої державної Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб до приймаючих громад, регіональних стратегій, програм соціально-економічного

розвитку прикордонних регіонів Східної України, слугувати основою для розробки регіональної демографічної політики.

Теоретико-методичні положення дисертації можуть використовуватись для дослідження як внутрішніх, так і зовнішніх міграційних процесів з позицій їх системності. Отримані результати дисертаційного дослідження апробовані на практиці, зокрема просторовий аналіз розміщення внутрішньо переміщених осіб у розрізі районів міста Харкова, SWOT-аналіз впливу внутрішньо переміщених осіб на приймаючі громади були визнані корисними в рамках розробки плану та програми розвитку Немишлянського району Харківської міської ради, отримали схвальну оцінку та будуть використані у подальшому.

Окремі положення дисертаційної роботи рекомендовані до використання при розробці навчальних програм, навчально-методичних комплексів та викладання дисциплін «Географія населення з основами демографії», «Основи соціальної географії», «Географія Харківської області з основами регіонознавства», «Практикум з проблем регіонального розвитку».

Оцінка змісту дисертації

Дисертація Логвинової М. О. є самостійним, творчим, науковим дослідженням, в якому на основі аналізу зарубіжних та вітчизняних джерел, статистичних матеріалів та матеріалів соціологічного опитування отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності дають алгоритм вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб та забезпечують можливості успішної їх інтеграції до приймаючих громад.

Проведений аналіз змісту дисертації показує, що мета і завдання цього дослідження в цілому досягнуті та виконані, висновки і пропозиції в переважній більшості є обґрунтованими та доведеними. Структура роботи і її зміст є узгодженими. Зміст дисертації відображає основні положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях

Необхідно відзначити високий рівень апробації дисертаційного дослідження: основні положення і практичні висновки дисертаційного дослідження викладені у 32 наукових працях, з яких 10 наукових статей, у тому числі, дев'ять статей у наукових фахових виданнях України, з них дві наукові публікації в фахових виданнях України, які входять до категорії «А», індексуються наукометричною базою Web of Science. 22 праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації (із них дві статті за матеріалами конференції 34nd International Business Information Management Association Conference

(IBIMA) були включені до наукометричної бази Web of Science, одна стаття – до наукометричної бази Scopus).

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи рецензовану дисертацію Логвинової М. О. «Суспільно-географічні особливості вимушених міграцій у прикордонних регіонах Східної України», водночас необхідно звернути увагу на деякі дискусійні положення, висновки, пропозиції або такі, які вимагають додаткової аргументації авторки, а саме:

- 1) У визначенні предмету дослідження і далі по тексту авторка вживає визначення «внутрішні міграції населення у прикордонних регіонах Східної України». Навряд чи західну частину Харківської та Донецької областей можна віднести до прикордонних територій. Очевидно, що вони знаходяться далеко за межами прикордонної смуги з Російською Федерацією. Тому варто було б говорити саме про міграції населення в регіонах Східної України. До того ж, таке формулювання давало б відповідь на питання, чому до аналізу не взята Дніпропетровська область, куди переїхала значна кількість внутрішньо переміщених осіб.
- 2) На с. 23 авторка стверджує, що «міграційні системи, як і будь які соціально-економічні системи мають суб'єкти управління і далі говорить про те, що міграційна активність населення і вектори міграційних потоків визначаються рівнем економічного та соціального розвитку регіонів та окремих поселень. Як на нашу думку, то тут мова скоріше йде про передумови та чинники міграцій, ніж про суб'єктність управління ними.
- 3) Дещо дискусійним є твердження авторки про те, що «системоутворюючими чинниками РМС... є територіальний поділ праці, спеціалізація виробництва, рівень доходів мігрантів. Розвиненість ринку праці, загальна міграційна ситуація в регіоні, історичні особливості розвитку регіону та етнокультурні традиції, рівень розвитку інфраструктури» (с. 34). Самі по собі ці фактори навряд чи реалізують системоформуючі функції. Системоформуючими у виникненні міграційних потоків, як і РМС загалом є різка диференціація, значні відміни в умовах та якості життя населення, його доходів, розвитку ринків праці, товарів, послуг тощо.
- 4) На рис. 1.7. «Фактори міграції населення» потребує уточнення те, яким саме чином міжнародна міграція виступає в ролі зовнішнього фактору міграції населення?
- 5) Не зовсім відповідає дійсності твердження авторки про те що новий курс влади України на проєвропейський вектор політики та економіки призвів до розірвання торгових відносин із Російською Федерацією попри усталені

зв'язки підприємств Донбасу з РФ, що викликало хвилі протестів за участю місцевого населення Донбасу, політичних еліт та громадських організацій (с. 94). До початку війни в 2014 році стратегічні підприємства Донбасу, в першу чергу машинобудівні заводи, значною мірою працювали саме на російські ринки, в тому числі, виконуючи замовлення Міністерства оборони РФ. Це Новокраматорський машинобудівний завод, Луганський патронний завод, Донецьке НВО «Топаз», Луганський «Машзавод-100», завод «Юність» та багато інших. І одна із головних причин війни якраз і полягала у прагненні правлячого режиму РФ до повного контролю над цими стратегічними об'єктами. Ті з них, що залишилися на окупованій території були демонтовані та вивезені до РФ.

- 6) У SWOT-аналізі впливу ВПО на приймаючі громади (с. 201) серед можливостей їх розвитку зазначено покращення стану виробничої та соціальної інфраструктури. І тут же, в загрозах для розвитку громад вказано про зростання навантаження на об'єкти соціальної інфраструктури, частково їх занепад та руйнування. На нашу думку, можливості створення та покращення виробничої та соціальної інфраструктури навряд чи визначаються прибуттям до громади переселенців. В першу чергу це залежить від наявних у громаді умов та фінансових ресурсів.

Разом із тим, зазначені вище зауваження стосуються лише окремих положень дослідження, носять дискусійний, уточнюючий та рекомендаційний характер і не зменшують наукового та практичного значення дисертаційної роботи.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації Логвинової М. О. надзвичайно актуальна, сформульовані авторкою висновки і рекомендації достатньо аргументовані, характеризуються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Дисертаційна робота Логвинової М. О. є завершеною науковою роботою, в якій вирішенні поставлені завдання. Дисертація не містить запозичених висновків інших авторів і відповідає вимогам академічної добродетелі.

Дисертаційна робота Логвинової М. О. за змістом, структурою та оформленням відповідає галузі знань 10 – Природничі науки, спеціальності 103 – Науки про Землю, вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» від 12.01.2017 року № 40 та «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 року № 167, а її авторка Логвинова Марина Олександрівна на основі

успішного публічного захисту дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 – Природничі науки за спеціальністю 103 – Науки про Землю

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, професор,
завідувач сектору територіальної
організації суспільства Інституту географії
Національної академії наук України

Григорій ПІДГРУШНИЙ

Підпис Г. Підгрушного застібую:
Вченій секретар Інституту географії
НАН України

В. М. Чехін

19.10.2021 р.

